

## FINANSIJSKE PERFORMANSE PREDUZEĆA U TURISTIČKOM SEKTORU SRBIJE U USLOVIMA COVID 19

**Slavica Stevanović<sup>25</sup>**

Institut ekonomskih nauka, Beograd, Republika Srbija

**Grozdana Marinković<sup>26</sup>**

Beogradska bankarska akademija - Fakultet za bankarstvo, osiguranje i finansije

**Apstrakt:** Cilj rada je analiza efekata krize prouzrokovane virusom Covid-19 na poslovanje globalnog i nacionalnog turističkog sektora. Poseban doprinos rada se odnosi na analizu uspešnosti poslovanja odabranih srednjih preduzeća u Srbiji koja posluju u sektoru Usluge smeštaja i ishrane, za period 2015-2020. godina. Rezultati istraživanja pokazuju značajno smanjenje ukupnih prihoda analiziranih turističkih preduzeća u 2020. godini, što je trend grupe preduzeća u celom sektoru Usluge smeštaja i ishrane u Srbiji. U periodu 2016-2019. godina, kod većine analiziranih preduzeća je prisutno i povećanje i smanjenje ukupnih prihoda na godišnjem nivou. Prihodi od premija, subvencija, dotacija i donacija su povećani u 2020. u odnosu na 2019. godinu na nivou privrede Srbije, ali i kod većine analiziranih preduzeća i odnose se pre svega na pomoć države radi ublažavanja poteškoća u poslovanju koje je prouzrokovala pandemija Covid-19. U 2020. godini je na nivou grupe analiziranih turističkih preduzeća zabeleženo povećanje broja preduzeća koja su godinu završila poslovnim gubitkom i neto gubitkom, što je trend i na nivou celog turističkog sektora. Manji broj analiziranih preduzeća je ostvario neto dobitak u 2020. godini, dok su samo dva preduzeća istu godinu završila poslovnim dobitkom i neto dobitkom.

**Ključne reči:** turistički sektor, finansijske performanse, finansijski izveštaji, Covid-19, Srbija

**JEL:** O16; Z33

---

<sup>25</sup> [slavica.stevanovic@ien.bg.ac.rs](mailto:slavica.stevanovic@ien.bg.ac.rs)

<sup>26</sup> [grozdana.marinkovic@bba.edu.rs](mailto:grozdana.marinkovic@bba.edu.rs)

## UVOD

Globalno širenje turizma produkuje različite benefite u mnogim povezanim sektorima. Zbog činjenice da se ubraja u jedan od najvećih i najbrže rastućih ekonomskih sektora, sektor turizma proizvodi snažne i multiplikovane efekte na lokalni, regionalni i globalni razvoj, kao i na razvoj komplementarnih aktivnosti (Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija, 2016). Kao relevantan ekonomski i privredni fenomen, turizam je jedan od ključnih faktora razvoja ne samo pojedinih turističkih destinacija, već i globalne ekonomije čemu su doprineli povoljan privredni razvoj u međunarodnim okvirima, porast životnog standarda i povećanje slobodnog vremena. Međutim, evidentno je da se u uslovima globalnih turističkih aktivnosti turizam neprekidno suočava sa različitim kriznim situacijama i neočekivanim događajima koji smanjuju poverenje putnika u određenu turističku destinaciju ili region. Prisustvo krize povećava rizik, neizvesnost, uzrokuje strah od putovanja i brigu za bezbednost, što direktno implicira smanjenje atraktivnosti određene destinacije i pad tražnje za turističkim uslugama. Bez obzira da li su krizu izazvali ekonomski, politički, činioci životne sredine, socio-ekonomski, tehničko-tehnološki ili komercijalni činioci (Popesku, 2016, 256), svaka kriza u većoj ili manjoj meri dovodi do usporavanja ili pada turističkih dolazaka, prometa i prihoda sektora. Takođe, svaka kriza nameće potrebu za brzom reakcijom i adekvatnim merama koje će osigurati normalno obavljanje turističkih aktivnosti, bezbednost i zadovoljstvo turista.

Cilj rada je da analizira efekte aktuelne krize prouzrokovane virusom Covid-19 na finansijske performanse preduzeća turističkog sektora. Rad obuhvata desk istraživanja fokusirana na poslovanje sektora turizma na globalnom i nacionalnom nivou, kao i finansijsku, deskriptivnu i komparativnu analizu u cilju sagledavanja promene uspešnosti odabranih preduzeća. Predmet istraživanja čini grupa srednjih preduzeća u Srbiji koja posluju u sektoru pod nazivom Usluge smeštaja i ishrane. Finansijski indikatori su utvrđeni na osnovu podataka Agencije za privredne registre Republike Srbije. Kvantitativna i kvalitativna analiza finansijskih izveštaja obuhvata period od 2015. do 2020. godine.

Rad uključuje uvod, dva dela i zaključak. Prvi deo rada obrađuje turizam kao globalni ekonomski fenomen i proučava efekte kriznih situacija na nacionalni i globalni turistički sektor, sa akcentom na krizu izazvanu pandemijom Covid-19. U drugom delu rada je sprovedena analiza uspešnosti poslovanja grupe turističkih preduzeća u Srbiji u

godinama pre i nakon pandemije, sa osvrtom na metodologiju, vrstu podataka i rezultate analize. Poslednji deo rada sumira najvažnije zaključke.

## TURISTIČKI SEKTOR U KRIZNIM SITUACIJAMA

Turizam postaje globalni fenomen sa snažnom ulogom u privrednom i društvenom razvoju pojedinih zemalja, ali i u globalnim okvirima. Tokom proteklih decenija, turistički sektor se nalazio u procesu kontinuiranih i intenzivnih promena. Za početak 21. veka vezuje se i značajnije proučavanje uticaja kriznih situacija na sektor turizma, prevashodno na turistički promet i prihode. Bez obzira na to koji su činioци izazvali krizu, svaki od njih u manjoj ili većoj meri dovodi do nestabilnosti, neizvesnosti i smanjene atraktivnosti određene turističke destinacije. Svetska ekonomska kriza iz 2008. godine zaustavila je rastući trend sektora turizma. Početak krize se vezuje za 2008. godinu, ali značajne negativne implikacije na globalni turistički sektor osetile su se u narednoj, 2009. godini kada je evidentirano 3,8% manje turista u odnosu na 2008. godinu i smanjenje broja međunarodnih turističkih dolazaka na 880 miliona. Iako je ekonomska kriza, deklarirana kao svetska, ostavila značajne negativne posledice u različitim sektorima u većini nacionalnih ekonomija, nisu sve turističke destinacije i regioni podjednako pogođeni. Najveći pad međunarodnih turističkih dolazaka imale su zemlje Evrope i Amerike (-4,9%), a potom i zemlje Srednjeg istoka (-4,3%). Afrika je zabeležila pozitivan trend i u odnosu na kriznu 2008. godinu prikazala pozitivnu stopu rasta od 3,7% (World Tourism Organization, 2011).

Efekti ekonomske krize na turistički sektor Srbije naročito su se osetili u 2009. godini, kada je zabeleženo smanjenje broja turističkih dolazaka za 247,8 hiljade (sa 2.266 hiljada u 2008. godini na 2.018 hiljade u 2009. godini). Broj domaćih turista se neznatno smanjio, dok je pad turističkih dolazaka dominantno uzrokovan smanjenjem međunarodnog turizma. U 2009. godini zabeleženo je 1.373 hiljade međunarodnih dolazaka, što je smanjenje za 15% u poređenju sa prethodnom godinom (Republički Zavod za statistiku, 2011).

Sektor turizma u Srbiji igra relevantnu ulogu u nacionalnoj ekonomiji kroz doprinos BDP-u i zaposlenosti i radnim mestima. Prema podacima World Travel and Tourism Council za 2019. godinu, doprinos sektora BDP-u Republike Srbije je bio 5,9%. Turističke aktivnosti obavlja 134,8 hiljade zaposlenih, što je oko 6,2% ukupnog broja zaposlenih.

Potrošnja inostranih posetilaca je iznosila 205,9 milijardi dinara, što predstavlja okvirno 7% od ukupnog izvoza. 69% ukupne turističke potrošnje se odnosi na strane turiste, dok su domaći turisti učestvovali sa 31% u ukupnoj potrošnji posetilaca (World Travel & Tourism Council, 2020).

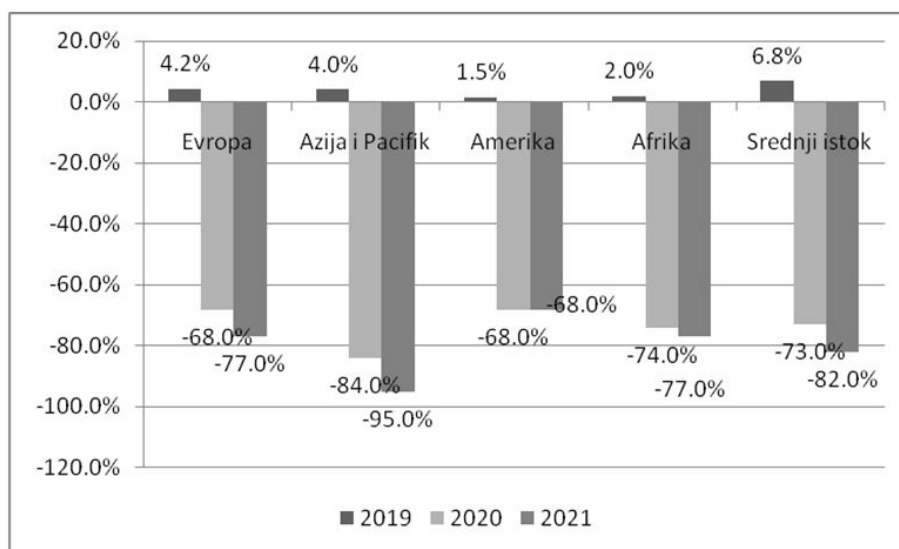
Najnovija kriza, kao posledica pandemije Covid-19, nema podjednak uticaj na sve sektore. Većina kompanija se, u većoj ili manjoj meri suočila sa novim izazovima, stavljajući fokus na zdravlje i zaštitu zaposlenih i upravljanje rizicima koji predstavljaju pretnju za poslovanje u aktuelnim okolnostima (Marinković, 2021, 173). Analiza uticaja pandemije na industrijske sektore u EU je pokazala da su trgovina, saobraćaj i turizam najviše pogođeni (Randelović, 2021, 233). Sektori transporta, turizma, ugostiteljstva, zabave i finansijska industrija su snažno pogođeni izbijanjem epidemije krajem januara 2020. godine u Kini (Đuričin i Beraha, 2020, 14). U pitanju su sektori osetljivi na usluge sa visokim udelom ličnih i društvenih aktivnosti, kao i sektori koji su bili najviše pogođeni vladinim ograničenjima tokom izbijanja pandemije (Lazić et al., 2021, 57).

Nakon decenije intenzivnog razvoja, globalni turistički sektor je početkom 2020. godine snažno pogođen zdravstvenom krizom izazvanom pandemijom virusa Covid-19. Kriza je dovela do smanjenja prihoda u najteže pogođenim sektorima, a turistički sektor je jedan od najmanje imunih na aktuelna dešavanja. Sektori ugostiteljstva i turizma suočavaju se sa ozbiljnim problemima, pri čemu je veoma moguć scenario u kome ograničavanje kretanja ljudi i dalje onemogućava oporavak u ovim sektorima i stvara snažan pritisak na zaposlenost (Marjanović i Đukić, 2020). Strukturni problemi srpske privrede postaju još vidljiviji pod uticajem krize, pa je strateški pristup rešavanju problema neophodan za uspešan izlazak iz krize (Baranenko i Stevanović, 2013, 429). U proces ublažavanja krize i pronalaženja rešenja za oporavak uključeni su akteri svih nivoa, a informaciono komunikacione tehnologije imaju nezamenljiv značaj u turizmu, što su pokazala istraživanja iz prethodnog perioda (Bradić-Martinović, 2021).

Pandemija virusa Covid-19 naglo je prekinula razvoj svetskog turizma i prouzrokovala značajne promene u socijalnim i ekonomskim aktivnostima. Sektor se suočava sa strmoglavim padom aktivnosti i prihoda od turizma, enormnim smanjenjem broja inostranih turista, noćenja u smeštajnim kapacitetima i ishrane u restoranima. Zbog široko rasprostranjenih ograničenja putovanja i masovnog pada tražnje, zdravstvena kriza je dovela do naglog pada broja međunarodnih turista što je u 2020. godini

impliciralo gubitak koji je 11 puta veći od gubitka koji se vezuje za 2009. godinu i Svetsku ekonomsku krizu (World Tourism Organization, 2021a).

**Grafikon 1. Međunarodni turistički dolasci (procentualne promene za period januar-jul)**



Izvor: Prilagođeno prema World Tourism Organization, 2021b.

Grafikon 1 pokazuje procentualnu promenu međunarodnih turističkih dolazaka pre i nakon pojave pandemije. Iako je svih pet turističkih regiona zabeležilo rast inostranih dolazaka u 2019. godini u odnosu na 2018. godinu, primetno je da su turističke destinacije američkog kontinenta ostvarile najmanju stopu rasta od 1,5%, dok je najveća stopa rasta (6,8%) realizovana u zemljama Srednjeg istoka. Nakon dugog niza godina intenzivnog razvoja, prekinut je rastući trend inostranih turističkih dolazaka kao direktna implikacija zdravstvene krize izazvane Covid-19 pandemijom. Posmatrano po regionima, azijske i zemlje Pacifika su zabeležile najveće procentualno smanjenje u 2020. godini (84%), slede afričke destinacije i zemlje Srednjeg istoka sa stopama -74% i -73%, respektivno (World Tourism Organization, 2021b).

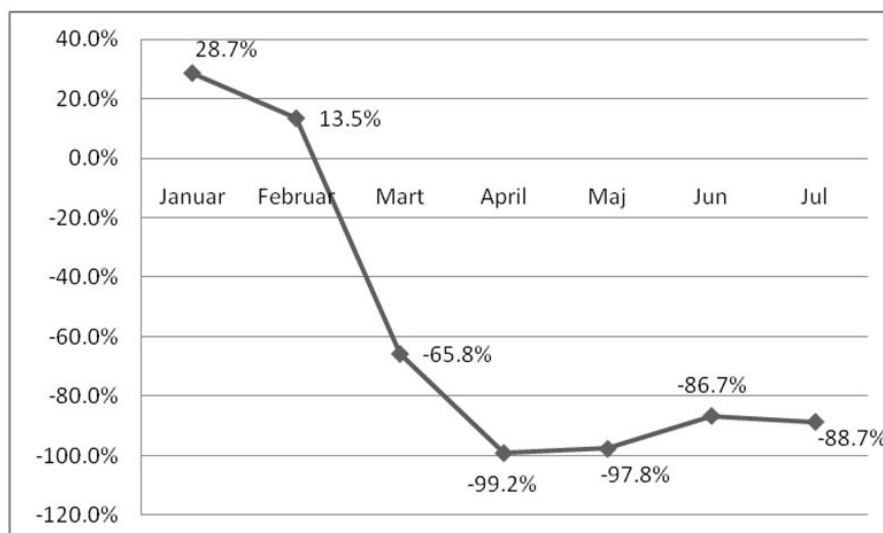
Iako se turistički sektor i ranije suočavao sa različitim kriznim situacijama i uvek pokazivao snažnu rezistentnost i brz oporavak, podaci za 2021. godinu potvrđuju da aktuelna zdravstvena kriza ostavlja izuzetno duboke i snažne posledice na globalni turizam čemu su neizostavno doprinela ograničenja putovanja, zatvaranje granica i strah za zdravlje i ličnu sigurnost. Prema najnovijim podacima, u periodu januar-jul 2021. godine realizovano je za 40% manje međunarodnih turističkih dolazaka u odnosu na

2020. godinu, i čak 80% manje u poređenju sa stanjem pre pandemije. Negativne stope rasta kretale su se u rasponu od -68% u Evropi i Americi do -95% u regionu Azija i Pacifik, što je ujedno i najveće procentualno smanjenje međunarodnih turističkih dolazaka u periodu januar-jul 2021. godine u odnosu na isti period pre pandemije. Podaci iz grafika 2 potvrđuju da su svi regioni zabeležili veće negativne stope rasta u 2021. godini u poređenju sa prvom kriznom godinom, izuzev američkog kontinenta gde je stopa ostala na istom nivou. U junu i julu 2021. godine primetan je skromniji napredak podstaknut ponovnim otvaranjem turističkih destinacija, pretežno u Evropi i Americi (World Tourism Organization, 2021b).

Kao i u turističkim regionima i destinacijama širom sveta, zdravstvena kriza uzrokovana pandemijom virusa Covid-19 prekinula je rastući trend turističkih aktivnosti u Srbiji. Prema podacima World Travel & Tourism Council za 2020. godinu, doprinos sektora ukupnom BDP-u Republike Srbije se smanjio u odnosu na prethodnu godinu i iznosi 2,8%. Turističke aktivnosti je obavljalo 111 hiljada zaposlenih, što je za 19,3% manje u poređenju sa godinom pre pandemije. Potrošnja inostranih posetilaca se smanjila za 57,5% i u prvoj kriznoj godini je iznosila 90,7 milijardi dinara, dok je procentualna promena domaće turističke potrošnje zabeležena na nivou od -50,3% (World Travel & Tourism Council, 2021).

Javno dostupne nacionalne publikacije, statistike i registri pružaju uvid u ostvarene poslovne i finansijske performanse na nivou preduzeća, ali i sintetizovane informacije na nivou sektora i nacionalne ekonomije (Marinković, 2019, 24). Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, izraženo smanjenje broja turista i noćenja zabeleženo je na kraju prvog kvartala 2020. godine sa registrovanim prvim slučajevima virusa i donošenjem odluke o uvođenju vanrednog stanja (stopa -65.8%). Najlošije performanse primetne su u aprilu 2020. godine, kada je realizovano svega 6,3 hiljade dolazaka i 41,7 hiljada noćenja turista (Republički zavod za statistiku, 2021a) i stopa od -99.2%. Procentualno smanjenje u odnosu na stanje pre pandemije zabeleženo je i u narednim mesecima 2020. godine. Na grafikonu 2 su prikazane procentualne promene u broju međunarodnih turističkih dolazaka za period januar-jul 2020. godine.

**Grafikon 2. Procentualne promene međunarodnih turističkih dolazaka (Srbija, 2020/2019)**



Izvor: Marinković, Stevanović, 2020.

Od ukupnog broja turista u kriznoj 2020. godini (1.820 hiljada), 1.374 hiljade ili okvirno 75% se odnosi na domaće turiste. U istoj godini realizovano je 446 hiljada inostranih dolazaka, što je za 75,9% manje u poređenju sa 2019. godinom. Broj noćenja turista u srpskim destinacijama je u 2020. godini bio manji za 38,4% u odnosu na period pre pandemije i iznosio je 6.201 hiljadu. Uspostavljena ograničenja kretanja, zatvaranje granica i strah za ličnu bezbednost i zdravlje uticali su na enormno smanjenje broja noćenja stranih turista (smanjenje za 68,5% u odnosu na 2019. godinu) (Republički zavod za statistiku, 2021b).

U tabeli 1 prikazan je broj međunarodnih i domaćih turističkih dolazaka u Srbiju za period 2019-2021 (januar-jul).

**Tabela 1. Međunarodni i domaći turistički dolasci - Srbija (u 000 dinara)**

	Međunarodni turistički dolasci						
	Januar	Februar	Mart	April	Maj	Jun	Jul
2019	82,9	80,5	112,0	131,2	164,0	184,1	215,9
2020	106,7	91,4	38,3	1,1	3,6	24,4	24,3
2021	26,7	31,8	33,2	37,1	53,6	81,5	130,0

Domaći turistički dolasci							
	Januar	Februar	Mart	April	Maj	Jun	Jul
2019	94,8	115,4	121,3	169,7	220,8	174,4	175,5
2020	114,0	141,6	64,3	5,2	44,1	146,0	169,6
2021	104,9	112,7	95,2	100,0	140,9	171,4	214,9

Izvor: Izrada autora na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku (2020, 2021a, 2021d)

I pre pojave zdravstvene krize, domaći turizam je beležio intenzivniji rast u odnosu na međunarodni, što potvrđuju podaci za januar-maj 2019. godine. Broj međunarodnih turističkih dolazaka je veći u odnosu na domaće u junu i julu iste godine, što je rezultat orijentacije domaćeg stanovništva ka svetskim destinacijama. Zatvaranje granica većine zemalja i strah za ličnu i bezbednost porodice uticali su da se značajan broj turista opredeli za domaće turističke destinacije. Prekogranična putovanja su redukovana, a domaći turizam postaje alternativa putovanjima u inostranstvo (Marinković, Stevanović, 2020, 434). U kriznim godinama domaći turizam zauzima dominantno učešće u strukturi ukupnih turističkih dolazaka i broju noćenja.

Ukupan broj turista u julu 2021. godine je veći za 77,9% u odnosu na isti period 2020. godine, dok je broj noćenja veći za 60% (Republički zavod za statistiku, 2021b). Broj domaćih turista se u julu 2021. godine povećao za 26,7% u odnosu na isti period prve krizne godine, dok je stopa rasta broja noćenja domaćih turista iznosila 22,5% (Republički zavod za statistiku, 2021c). U tabeli 1 je primetno povećanje broja međunarodnih turističkih dolazaka od drugog kvartala 2021. godine u odnosu na isti period 2020. godine. Najznačajnije povećanje je ostvareno u julu 2021. godine što potvrđuje stopa od čak 434,4%. Od ukupnog broja realizovanih noćenja u julu mesecu (1.180 hiljada), 30,4% se odnosi na noćenja stranih turista (Republički zavod za statistiku, 2021b).

## **ANALIZA USPEŠNOSTI POSLOVANJA PREDUZEĆA TURISTIČKOG SEKTORA U SRBIJI PRE I NAKON POJAVE PANDEMIJE COVID-19**

### **Metodologija istraživanja i podaci**

Metodologija istraživanja u radu je zasnovana na desk istraživanju poslovanja sektora turizma na globalnom i nacionalnom nivou u uslovima krize, kao i na finansijskoj,



deskriptivnoj i komparativnoj analizi. Finansijske performanse odabranih srednjih preduzeća privrednog sektora koji je teško pogođen pandemijom Covid-19 su sagledane sa nekoliko aspekata. Analizirana je visina prihoda preduzeća u 2020. godini i njihovo poređenje sa prihodima iz prethodne godine. Poseban osvrt je na analizi prihoda od premija, subvencija, dotacija, donacija i sličnih državnih davanja i njihovom učešću u ukupnim prihodima u 2020. godini. Uspešnost preduzeća je sagledana sa aspekta visine poslovnog rezultata i neto rezultata u šestogodišnjem periodu počev od 2015. godine, a zaključno sa 2020. godinom i stope dobitnosti prihoda u posmatranom periodu.

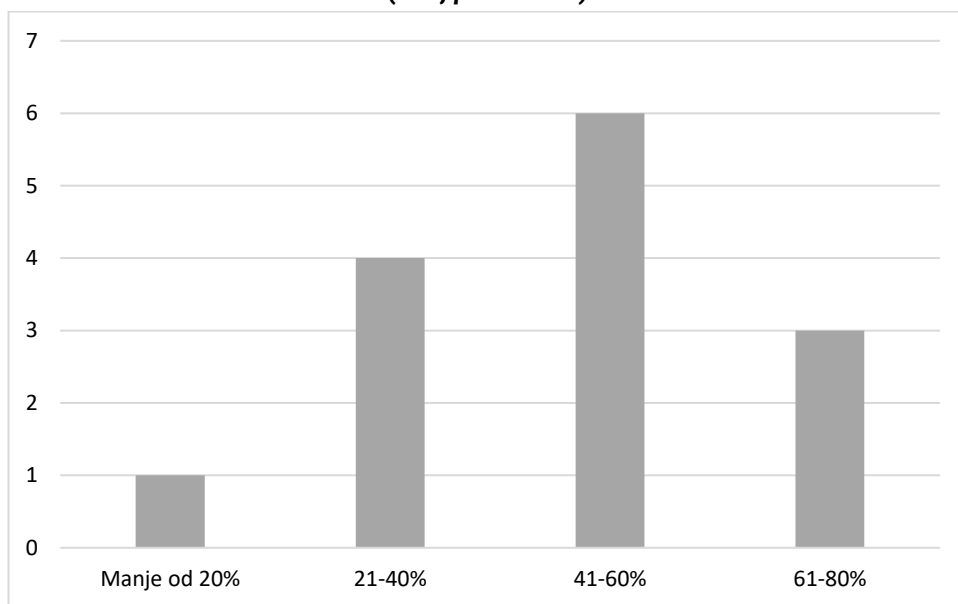
Predmet istraživanja u radu čini grupa preduzeća u Srbiji koja posluju u sektoru I - Usluge smeštaja i ishrane u periodu 2015-2020. godina i koja su prema finansijskim izveštajima u 2015. godini klasifikovana kao srednja preduzeća. U pitanju su preduzeća sektora koji je jedan od najteže pogođenih privrednih sektora tokom pandemije Covid-19. U analizu je uključeno 16 srednjih preduzeća, dok su tri preduzeća isključena iz analize zbog nedostupnih finansijskih izveštaja. Analizirana preduzeća dominantno posluju u okviru delatnosti pod nazivom Hoteli i sličan smeštaj (14 preduzeća), dok su dva preduzeća poslovanje u posmatranom periodu obavljala u delatnosti restorana i pokretnih ugostiteljskih objekata. Finansijski performanse su utvrđene na osnovu podataka iz finansijskih izveštaja zvanično objavljenih na sajtu Agencije za privredne registre. Analiza pojedinačnih finansijskih izveštaja obuhvata period od 2015. do 2020. godine.

Većina preduzeća su klasifikovana kao srednja u posmatranom šestogodišnjem periodu (75%) i beleže smanjenje broja zaposlenih u 2020. godini, iako je bio prisutan trend povećanja zaključno sa 2019. godinom. Smanjenje broja zaposlenih u 2020. godini je prisutno i na nivou celokupnog sektora Usluge smeštaja i ishrane, i to za 1,4% (Agencija za privredne registre, 2020). Kod ostalih 25% analiziranih srednjih preduzeća je došlo do promene veličine. Jedno od njih je klasifikovano kao veliko od 2016. godine. Dva preduzeća su na kraju posmatranog perioda smanjila veličinu i klasifikovana kao mala. Kod njih je broj zaposlenih opadao tokom perioda i u 2020. godini je smanjen za više od 50% u odnosu na početnu godinu analize. Promena veličine je izražena kod jednog preduzeća koje je klasifikovano kao mikro u poslednjim godinama, jer su se aktivnosti svodile na otuđenje imovine, naplatu potraživanja i plaćanje obaveza koja su nastala u ranijim godinama.

## Rezultati istraživanja

Prihodi preduzeća u Srbiji koja su u 2020. godini poslovala u sektoru Usluge smeštaja i ishrane su smanjeni u odnosu na 2019. godinu u proseku za čak 42,7%, što je drastična razlika u odnosu na ukupne prihode na nivou Srbije koji su relativno nepromenjeni u 2020. u poređenju sa prethodnom godinom (Agencija za privredne registre, 2020). Trend smanjenja prihoda je zabeležen i kod većine analiziranih srednjih preduzeća iz sektora Usluge smeštaja i ishrane. Nivo smanjenja ukupnih prihoda analiziranih preduzeća je prikazan na grafikonu 3.

**Grafikon 3. Smanjenje ukupnih prihoda u 2020. u odnosu na 2019. godinu (broj preduzeća)**



Izvor: Izrada autora na osnovu podataka Agencije za privredne registre.

Najveći broj preduzeća beleži smanjenje ukupnih prihoda u rasponu od 41% do 60% (41, 47, 55, 58, 58, 60%). Ukupni prihodi četiri preduzeća su smanjeni u rasponu od 21% do 40% (21%, 36%, 39% i 40%). Najizraženije smanjenje prihoda su ostvarila tri preduzeća, čak za 69%, 70% i 80%. Najblaži pad prihoda (za svega 16%) beleži preduzeće koje 2020. godinu uspeva da završi poslovnim dobitkom i neto dobitkom. Anketno istraživanje sprovedeno među srednjim preduzećima u Srbiji na početku pandemije Covid-19 je pokazalo da je čak 89% preduzeća izrazilo zabrinutost po pitanju smanjenja prometa i

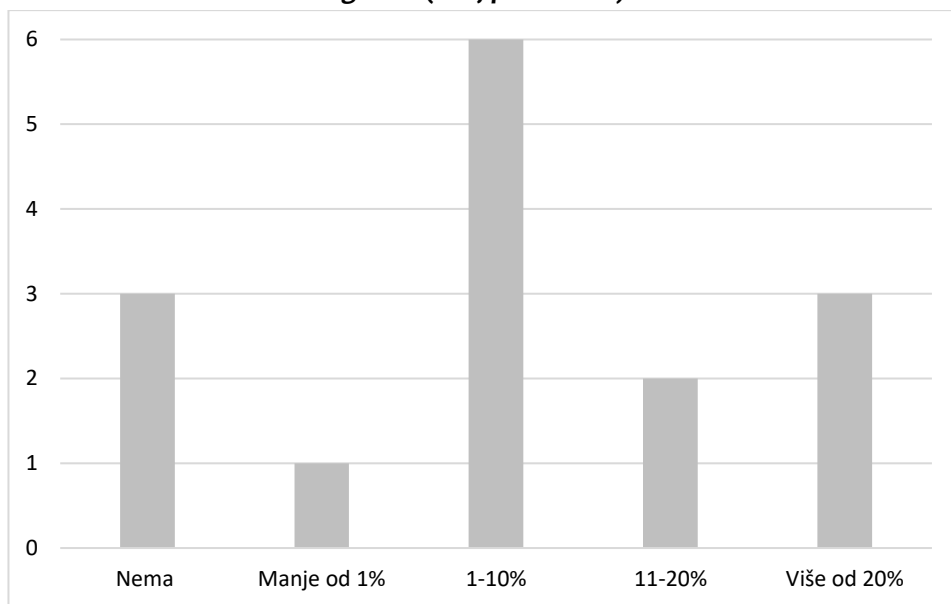
prihoda tokom i nakon pandemije, pri čemu je 34% anketiranih bilo izrazito zabrinuto zbog smanjenja prihoda od poslovanja (Đuričin, Beraha, 2020, 18).

Analiza promene prihoda u prethodnom periodu (2016-2019. godina) pokazuje da je smanjenje prihoda posmatrano na godišnjem nivou prisutno kod većine preduzeća (pet preduzeća beleži smanjenje prihoda bar u jednoj od posmatranih godina, četiri preduzeća u dve godine, a četiri preduzeća u tri godine). Samo tri preduzeća beleže povećanje prihoda na godišnjem nivou celokupnom u periodu 2015-2019. godina.

Za razliku od ukupnih poslovnih prihoda preduzeća u Srbiji koji su relativno nepromenjeni u 2020. u odnosu na 2019. godinu, prihodi od premija, subvencija, dotacija, donacija i sl. beleže povećanje za čak 90,2%. Oni čine 1,4% ukupnih poslovnih prihoda preduzeća u Srbiji u 2020. godini, što je više u odnosu na prethodnu godinu kada je njihovo učešće zabeleženo na nivou od 0,7% (Agencija za privredne registre, 2020).

Prihodi od premija, subvencija, dotacija, donacija i sl. se pojavljuju u okviru poslovnih prihoda u 2020. godini kod 12 analiziranih preduzeća. Učešće prihoda od premija, subvencija, dotacija i donacija u poslovnim prihodima je prikazano na grafikonu 4. Ovi prihodi se odnose na donacije države primljene kao pomoć hotelskoj industriji zbog poteškoća u poslovanju koje je prouzrokovala pandemija Covid-19 izazvana virusom SARS-COV-2. Hotelijerska preduzeća su donacije primila od Ministarstva trgovine, turizma i telekomunikacija za isplatu minimalnih zarada zaposlenima.

**Grafikon 4. Učešće prihoda po osnovu državnih davanja u poslovnim prihodima u 2020. godini (broj preduzeća)**



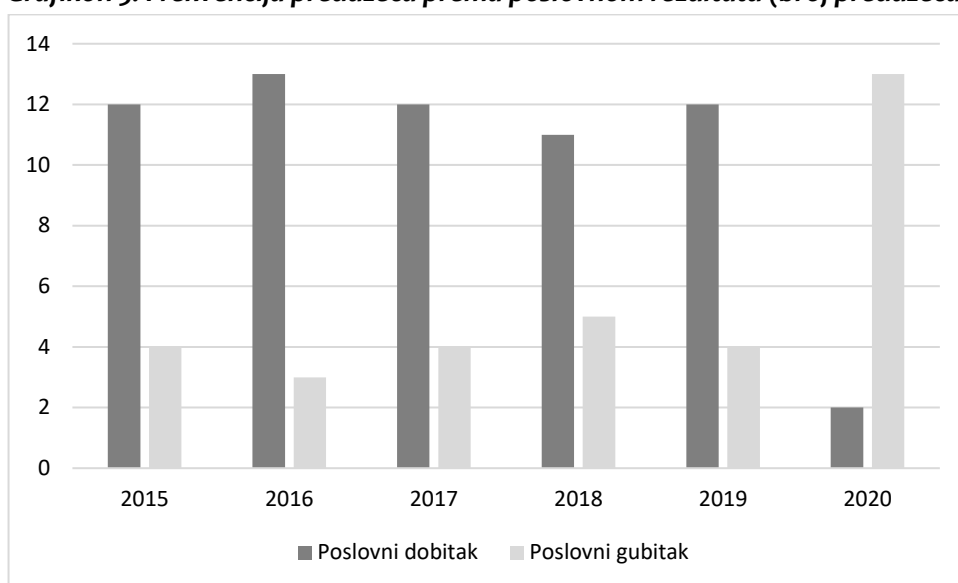
Izvor: Izrada autora na osnovu podataka Agencije za privredne registre.

Tri preduzeća nemaju evidentirane prihode od premija, subvencija, dotacija, donacija u 2020. godini, dok je kod ostalih njihovo učešće u ukupnim poslovnim prihodima u istoj godini u rasponu od 0,7% do 30%. Kod najvećeg broja preduzeća su prihodi od državnih davanja između 5,7% i 9,4% poslovnih prihoda. Prihodi od subvencija i donacija su kod tri preduzeća čak 22%, 24% i 30% ukupnih poslovnih prihoda, dok su kod dva preduzeća ti prihodi 11% i 12% poslovnih prihoda.

Uporedna analiza za 2019. godinu pokazuje da se kod četiri preduzeća u strukturi poslovnih prihoda nalaze i prihodi od premija, subvencija, dotacija i donacija, pri čemu njihovo učešće ne prelazi 2,3% vrednosti poslovnih prihoda. Prihodi od premija, subvencija, dotacija i donacija ostvareni u godinama pre 2020. godine su se odnosili na subvencije od Nacionalne službe za zapošljavanje, sredstva Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja za rešavanje viška zaposlenih u postupku privatizacije, davanja bespovratnih sredstava po osnovu ugovora o poslovno-tehničkoj saradnji, prihode od refakcije i druga državna davanja.

Kumulativna vrednost poslovnog dobitka preduzeća u Srbiji koja su u 2020. godini poslovala u sektoru Usluge smeštaja i ishrane je smanjena za 45,9% u odnosu na 2019. godinu, dok je kumulativna vrednost poslovnog gubitka preduzeća koja su ostvarila negativan poslovni rezultat duplirana (201%) u 2020. godini u odnosu na godinu pre (Agencija za privredne registre, 2020). Trend povećanja broja preduzeća koja su 2020. završila poslovnim gubitkom u sektoru Usluge smeštaja i ishrane je zabeležen i kod analiziranih srednjih preduzeća, što je prikazano na grafikonu 5.

**Grafikon 5. Frekvencija preduzeća prema poslovnom rezultatu (broj preduzeća)**



Izvor: Izrada autora na osnovu podataka Agencije za privredne registre.

Približno isti broj analiziranih srednjih preduzeća je poslovao dobitkom iz poslovnih aktivnosti u periodu 2015-2019. godina, što je znatno više u odnosu na broj preduzeća koja su zabeležila poslovne rashode koji su veći od prihoda po osnovu poslovnih aktivnosti. Osmam preduzeća beleži kontinuitet u ostvarivanju poslovnog dobitka u prvih pet godina posmatranog perioda, ali je za njih 2020. godina poslovnog gubitka. Bilo je i očekivano da se trend pozitivnog poslovanja promeni u 2020. godini kada su samo dva preduzeća iskazala poslovni dobitak. Nicefoods d.o.o. Beograd je jedino preduzeće koje u celokupnom analiziranom periodu ostvaruje poslovni dobitak. Smanjenje poslovnih prihoda u 2020. godini u odnosu na 2019. godinu (za 16%) u tom preduzeću je bilo praćeno smanjenjem poslovnih rashoda (za 20%), pri čemu su sve grupe poslovnih

rashoda, izuzev troškova amortizacije, zabeležile smanjenje, čak i troškovi zarada i naknada zarada.

Marže poslovnog dobitka srednjih preduzeća koja su ostvarila pozitivan rezultat iz poslovnih aktivnosti počev od 2015. zaključno sa 2019. ili 2020. godinom, prikazane su u tabeli 2.

**Tabela 2. Marža poslovnog dobitka analiziranih preduzeća (u %)**

Preduzeće	Godina					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Nicefoods d.o.o. Beograd	6,6	7,5	10,7	13,2	14,2	18,3
BMP a.d. Novi Beograd	15,5	16,2	17,1	17,6	18,6	-26,9
Belexpocentar d.o.o. Beograd	1,3	8,3	27,9	25,9	22,7	-120,6
TP Mladost turist a.d. Beograd	7,1	4,1	0,6	7,9	7,5	-48,7
HTUP Park a.d. Novi Sad	2,9	22,0	20,2	15,0	9,7	-53,1
UTP Morava d.o.o. Čačak	5,0	6,4	9,2	6,6	6,4	-0,8
Mona Hotel Management d.o.o. Beograd	22,8	30,5	21,4	19,3	16,0	-13,7
Metropol Palace d.o.o. Beograd	27,9	29,9	30,3	26,1	22,5	-48,3
Alba invest d.o.o. Beograd	6,1	11,7	15,4	18,8	21,3	/

Izvor: Izrada autora na osnovu podataka Agencije za privredne registre.

Napomena: Nisu raspoloživi podaci za 2020. godinu

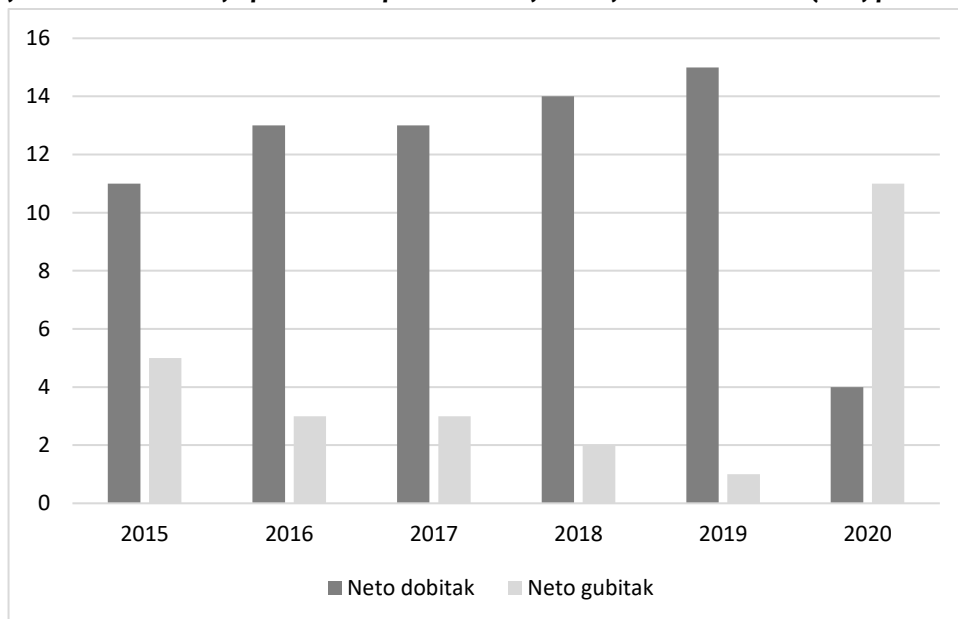
Marže poslovnog dobitka su u kontinuiranom porastu u preduzeću Nicefoods d.o.o. Beograd zahvaljujući većoj godišnjoj stopi rasta poslovnog dobitka u poređenju sa godišnjom stopom rasta poslovnih prihoda u periodu 2016-2019. godini i smanjenjem poslovnih prihoda u 2020. godini. Postepeno povećanje marži poslovnog dobitka je zabeleženo i u preduzećima BMP a.d. Novi Beograd i Alba invest d.o.o. Beograd u periodu 2016-2019. godina. Marže poslovnog dobitka su za ostala preduzeća u godini pre pojave pandemije Covid-19 na nižem nivou u odnosu na 2018. godinu, što je poslovanje u 2020. godini dodatno učinilo težim.

Za MKMR d.o.o. Kopaonik je 2020. godina sa poslovnim dobitkom, što je uspeh s obzirom da je preduzeće u 2019. godini ostvarilo poslovni gubitak. Preduzeće je uporedo sa smanjenjem poslovnih prihoda (za 17%), zabeležilo i značajno smanjenje poslovnih rashoda (za 28%), što za rezultat ima iskazan poslovni dobitak. Poslovni

gubitak u 2019. godini je rezultat smanjenja poslovnih prihoda u odnosu na 2018. godinu i povećanja poslovnih rashoda. Povećanje poslovnih rashoda je delom posledica nastanka značajnog troška koji se odnosi na dugoročna rezervisanja po osnovu sudskih sporova. Rezervisanja su formirana za potencijalne gubitke po osnovu sudskih radnih sporova koji se vode protiv preduzeća.

U periodu 2015-2019. godina, još četiri preduzeća bar jednu poslovnu godinu završavaju poslovnim gubitkom (i to dva preduzeća samo po jednu godinu, jedno preduzeće tri godine, a jedno preduzeće čak u četiri od pet godina beleži poslovni gubitak). Recreaturs a.d. Beograd i Amasis d.o.o. Beograd su jedina analizirana preduzeća koja beleže poslovni gubitak u celokupnom šestogodišnjem periodu.

Sektor Usluge smeštaja i ishrane je poslovao u zoni gubitka u 2015. i 2016. godini kada je kumulativna vrednost neto gubitka iznosila 2,0 i 3,2 milijarde dinara, respektivno (Marinković, 2018, 390). U naredne tri godine, sektor ostvaruje pozitivne finansijske performanse. Neto dobitak se kretao u rasponu od 0,47 milijardi dinara u 2018. godini do 2,5 milijardi dinara u 2017. godini. Kumulativna vrednost neto gubitka preduzeća u Srbiji koja su u 2020. godini poslovala u sektoru Usluge smeštaja i ishrane je dva i po puta veća (250%) u odnosu na 2019. godinu, dok je kumulativna vrednost neto dobitka u 2020. smanjena za 36,5% u odnosu na prethodnu godinu. Nakon ostvarenog pozitivnog neto rezultata na nivou sektora u 2019. godini, preduzeća ovog uslužnog sektora 2020. godinu završavaju negativnim neto rezultatom koji je vrednosno skoro sedam puta veći u odnosu na pozitivan neto rezultat u 2019. godini (Agencija za privredne registre, 2020). Trend povećanja broja preduzeća koja su 2020. završila sa neto gubitkom u sektoru Usluge smeštaja i ishrane je zabeležen i kod analiziranih srednjih preduzeća, što je prikazano na grafikonu 6.

**Grafikon 6. Frekvencija preduzeća prema neto finansijskom rezultatu (broj preduzeća)**

Izvor: Izrada autora na osnovu podataka Agencije za privredne registre.

Broj analiziranih srednjih preduzeća koja su poslovanje završila neto dobitkom je postepeno povećavan prvih pet godina posmatranog perioda. Nakon smanjenja broja preduzeća koja su u periodu 2015-2019. godina beležila neto gubitak, u 2020. godini dolazi do značajnog povećanja njihovog broja, kada je čak 11 preduzeća ostvarilo veće rashode u odnosu na ukupne prihode.

Četiri analizirana preduzeća su godišnje poslovanje završila neto dobitkom u posmatranom šestogodišnjem periodu. Osim Nicefoods d.o.o. Beograd koje je u tom periodu ostvarilo i poslovni dobitak, još tri preduzeća su pored poslovnog gubitka u 2019. ili 2020. godini uspela da godinu završe neto dobitkom delom zahvaljujući finansijskim, ali pre svega ostalim prihodima (dobici od prodaje osnovnih sredstava, prihodi po osnovu otpisa obaveza prema matičnim i zavisnim pravnim licima i dr.).

Kontinuitet u ostvarivanju neto dobitka u periodu 2015-2019. godina beleži još pet preduzeća. Interesantno je da je jedno od njih i preduzeće Amasis d.o.o. Beograd koje ni u jednoj godini ne uspeva da isposluje pozitivan poslovni rezultat. Pozitivan neto rezultat preduzeća Amasis d.o.o. Beograd je posledica finansijskih prihoda (pre svega



prihoda po osnovu dividendi) i ostalih prihoda koji se odnose na naplaćena otpisana potraživanja, dobitke od prodaje nekretnina i opreme i dr.

Šest analiziranih preduzeća beleži neto gubitak u petogodišnjem periodu pre 2020. godine i to u jednoj godini pola njih (2015. ili 2018.), a ostala tri preduzeća u dve godine koje se odnose na početak analize (2015 i 2017; 2016 i 2017; 2015 i 2016). Recreaturs a.d. Beograd je jedino analizirano preduzeće koje beleži poslovni gubitak i neto gubitak u celokupnom šestogodišnjem periodu. Preduzeće koje kontinuirano generiše gubitke narušava sliku zarađivačke sposobnosti i finansijske strukture sektora kome pripada i čitave privrede, a nagomilani finansijski problemi postaju još naglašeniji u uslovima krize (Stevanović, 2015).

Profitne marže srednjih preduzeća koja su ostvarila pozitivan neto rezultat počev od 2015. zaključno sa 2019. godinom ili 2020. godinom, prikazane su u tabeli 3.

**Tabela 3. Profitna marža analiziranih preduzeća (u %)**

Preduzeće	Godina					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Nicefoods d.o.o. Beograd	5,9	6,8	8,5	11,4	12,2	15,5
BMP a.d. Novi Beograd	9,1	13,0	15,9	15,0	16,5	-62,7
MKMR d.o.o. Kopaonik	29,5	22,2	60,8	58,3	31,3	7,5
Belexpocentar d.o.o. Beograd	1,1	8,5	26,5	27,0	22,5	-111,5
Hoteli Palisad Zlatibor	2,2	0,2	1,1	1,9	1,9	0,1
TP Mladost turist a.d. Beograd	4,4	1,9	0,2	3,6	4,3	-56,4
Amasis d.o.o. Beograd	10,8	16,4	7,7	43,3	6,5	-112,4
UTP Morava d.o.o. Čačak	6,6	6,4	8,8	6,5	9,0	1,9
Mona Hotel Management d.o.o. Beograd	18,6	24,4	13,9	14,4	16,5	-15,8

Izvor: Izrada autora na osnovu podataka Agencije za privredne registre.

Profitne marže su u kontinuiranom porastu u preduzeću Nicefoods d.o.o. Beograd, kao i marže poslovnog dobitka. Pozitivne profitne marže zabeležene u 2020. godini kod preostala tri preduzeća su na znatno nižem nivou u odnosu na prethodne godine. U pitanju su preduzeća koja su 2020. godinu završila negativnim maržom poslovnog rezultata, tako da pozitivna profitna marža na relativno niskom nivou u odnosu na

prethodnu godinu i to zahvaljujući prihodima privremenog karaktera ne može biti održiva na dugi rok.

## ZAKLJUČAK

Kriza izazvana pandemijom Covid-19 povećava ekonomsku neizvesnost i dovodi do smanjenja prometa i novčanih priliva u najteže pogođenim ekonomskim sektorima, a turistički sektor je najmanje imun na aktualna dešavanja. Kao i u turističkim destinacijama širom sveta, zdravstvena kriza je prekinula intenzivni rast turističkih aktivnosti u Srbiji. Broj zaposlenih u sektoru u 2020. godini se smanjio u odnosu na godinu pre pandemije za 19,3%, doprinos sektora ukupnom BDP-u Srbije je manji za 54% i iznosi 2,8%, a primetna je i manja turistička potrošnja inostranih posetilaca za 57,5% i domaćih za 50,3%.

U radu su prikazani rezultati istraživanja uspešnosti poslovanja grupe srednjih preduzeća iz sektora I – Usluge smeštaja i ishrane za period 2015-2020. godina. Prihodi analiziranih srednjih turističkih preduzeća u Srbiji beleže smanjenje u 2020. u odnosu na 2019. godinu, što je trend grupe preduzeća na nivou celog sektora Usluge smeštaja i ishrane u Srbiji, ali ne i na nivou privrede Srbije. Ukupni prihodi preduzeća na nivou privrede Srbije su relativno nepromenjeni u 2020. u odnosu na prethodnu godinu. Najveći broj analiziranih preduzeća beleži smanjenje ukupnih prihoda u rasponu od 41% do 60%, dok su najznačajnije smanjenje prihoda za 69%, 70% i 80% ostvarila tri preduzeća. Smanjenje prihoda beleži i preduzeće koje 2020. godinu završava poslovnim dobitkom i neto dobitkom, ali je smanjenje na znatno nižem nivou u odnosu na ostala posmatrana preduzeća. Prihodi od premija, subvencija, dotacija i donacija su povećani u 2020. u odnosu na 2019. godinu za preko 90% na nivou privrede Srbije. Kod većine posmatranih preduzeća su prihodi od premija, subvencija, dotacija i donacija povećani u 2020. u poređenju sa prethodnom godinom i odnose se pre svega na pomoć države u cilju ublažavanja otežanog poslovanja u uslovima pandemije Covid-19. Njihovo učešće u ukupnim poslovnim prihodima u 2020. godini se kreće u rasponu od 0,7% do 30%.

Trend povećanja broja preduzeća koja su 2020. završila poslovnim gubitkom i/ili neto gubitkom je zabeležen na nivou celog turističkog sektora, ali i na nivou grupe analiziranih srednjih turističkih preduzeća. Većina posmatranih preduzeća beleži poslovni gubitak u 2020. godini, pri čemu 50% analiziranih preduzeća negativan poslovni rezultat beleži nakon kontinuiteta u ostvarivanju poslovnog dobitka u period

2015-2019. godina. Neto dobitkom su poslovanje u periodu 2015-2020. godina završila četiri preduzeća, pri čemu su dva preduzeća neto dobitak ostvarila i pored poslovnog gubitka zahvaljujući finansijskim i ostalim prihodima. S obzirom da se ostali prihodi odnose pre svega na dobitke od prodaje nekretnina i opreme, prihode po osnovu otpisa obaveza i naplaćena otpisana potraživanja, trend generisanja poslovnog gubitka i neto dobitka u istoj godini ne može biti održiv na dugi rok.

## ZAHVALNOST

Ovaj rad je finansijski podržalo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i nastao je u okviru naučnoistraživačke delatnosti Instituta ekonomskih nauka.

## LITERATURA

1. Agencija za privredne registre Republike Srbije (2020). Godišnji bilten finansijskih izveštaja za 2020. godinu, dostupno na:  
[https://www.apr.gov.rs/upload/Portals/0/GFI\\_2021/Godisnji\\_bilten\\_2020/BiltenSI2020.pdf](https://www.apr.gov.rs/upload/Portals/0/GFI_2021/Godisnji_bilten_2020/BiltenSI2020.pdf).
2. Agencija za privredne registre Republike Srbije, *Registar finansijskih izveštaja pravnih lica i preduzetnika*, dostupno na:  
<https://pretraga3.apr.gov.rs/pretragaObveznikaFI>.
3. Baranenko, E. & Stevanović, S. (2013). Strategies for enhancing competitiveness of the economy as a way to ensure faster recovery from the crisis: the experience of the EU and Serbia. U tematskoj monografiji: *Post crisis recovery*, 420-433. Beograd: Beogradska bankarska akademija.
4. Beraha, I., & Đuričin, S. (2020). The impact of COVID-19 crisis on medium-sized enterprises in Serbia. *Economic Analysis*, 53(1), 14-27.
5. Bradić-Martinović, A. (2021). *Tourism 4.0: Data-Driven Covid-19 Recovery*. U zborniku radova: *Innovative Aspects of the Development Service and Tourism*, IX International scientific-practical conference, Stavropol.

6. Lazić, M., Jovanović, O., & Lazarević-Moravčević, M. (2021). Women's Entrepreneurship in the Wake of the Covid 19 Crisis: The Case of Serbia. *Journal of Women's Entrepreneurship and Education*, (1-2), 56-69.
7. Marinković, G. (2018). The quality of financial reporting as a precondition for development global tourist industry. U međunarodnoj tematskoj monografiji: *Modern Management Tools and Economy of Tourism Sector in Present Era*, 383-392. Beograd: Association of Economists and Managers of the Balkans with Faculty of Tourism and Hospitality, Ohrid, North Macedonia, dostupno na: <https://doi.org/10.31410/tmt.2018.383>
8. Marinković, G. (2019). *Konvergencija finansijskog izveštavanja u globalnom okruženju*, 1-146. Beograd: Beogradska bankarska akademija.
9. Marinković, G. (2021). Izveštavanje o zaštiti životne sredine u savremenom poslovnom ambijentu - praksa u Srbiji. *Ecologica*, 28(102), 173-179, Naučno-stručno društvo za zaštitu životne sredine Srbije.
10. Marinković, G., & Stevanović, S. (2020). Performance Changes of the Tourism Sector in the Crises. U međunarodnoj tematskoj monografiji: *Modern Management Tools and Economy of Tourism Sector in Present Era*, 425-439. Beograd: Association of Economists and Managers of the Balkans with Faculty of Tourism and Hospitality, Ohrid, North Macedonia, dostupno na: [https://www.udekom.org.rs/uploads/4/7/0/4/47046595/5th\\_thematic\\_monograph\\_2020.pdf](https://www.udekom.org.rs/uploads/4/7/0/4/47046595/5th_thematic_monograph_2020.pdf)
11. Marjanović, D. & Đukić, M. (2020). Ekonomske mere za ublažavanje posledica COVID-19. U tematskom zborniku: *Black Swan in the World Economy 2020*, 91-105. Beograd: Institut ekonomskih nauka.
12. Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija, Republika Srbija, (2016). Strategija razvoja turizma Republike Srbije za period od 2016. do 2025. godine, dostupno na: <https://mtt.gov.rs/download/3/TOURISM%20DEVELOPMENT%20STRATEGY%20OF%20RS%202016-2025.pdf>
13. Popesku, J. (2016). *Menadžment turističke destinacije*, Beograd: Singidunum Univerzitet

14. Ranđelović, S. (2021). Determinants of volatility of economic activity in Europe during the COVID-19 pandemic: Stylized facts. *Ekonomika preduzeća*, 69(3-4), 231-241.
15. Republički Zavod za statistiku (2011). *Statistički godišnjak*, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2011/Pdf/G20112004.pdf>
16. Republički Zavod za statistiku (2020). Mesečni statistički bilten, 01/2020, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20203004.pdf>
17. Republički Zavod za statistiku (2021a). Mesečni statistički bilten, 01/2021, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G20213004.pdf>
18. Republički zavod za statistiku (2021b). *Regioni u Srbiji 2020*, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G202126001.pdf>
19. Republički Zavod za statistiku (2021c). *Turistički promet – Jul 2021*, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G20211233.pdf>
20. Republički Zavod za statistiku (2021d). Mesečni statistički bilten, 07/2021, dostupno na <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G20213010.pdf>
21. Stevanović, S. (2015). Finansijsko strukturne promene privrede Srbije i zaštita poverilaca u periodu finansijske krize. U tematskoj monografiji: *Strukturne promene u Srbiji - dosadašnji rezultati i perspektive*, 347-361. Beograd: Institut ekonomskih nauka.
22. World Tourism Organization – UNWTO (2011). *UNWTO Tourism Highlights*, dostupno na: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284413935>
23. World Tourism Organization – UNWTO (2021a). *World Tourism Barometer*, Volume 19, issue 1, available on: <https://www.e-unwto.org/doi/abs/10.18111/wtobarometereng.2021.19.1.1>
24. World Tourism Organization – UNWTO (2021b). *World Tourism Barometer*, Volume 19, issue 5, available on: <https://www.e-unwto.org/doi/abs/10.18111/wtobarometereng.2021.19.1.5>
25. World Travel & Tourism Council – WTTC (2020). *Serbia – 2020 Annual research: Key Highlights*, dostupno na: <https://wtcc.org/Research/Economic-Impact>
26. World Travel & Tourism Council – WTTC (2021). *Serbia – 2021 Annual research: Key Highlights*, dostupno na: <https://wtcc.org/Research/Economic-Impact>.